

*В. В. Євтушенко,
здобувач, кафедра управління охороною суспільного здоров'я,
Національна академія державного управління при Президентові України*

ЦІЛИТЕЛЬСТВУ — ТАК! ШАРЛАТАНСТВУ — НІ! (ДО ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАРОДНОЇ МЕДИЦИНИ І ЦІЛИТЕЛЬСТВА)

V. Ievtushenko,
applicant, Dept. of Public Health, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

HEALING — YES! QUACK — NO!
(TO THE PROBLEM OF GOVERNMENT REGULATION OF TRADITIONAL MEDICINE
AND HEALING)

У статті аналізується проблема медичного шарлатанства, яке, використовуючи соціальну та економічну скруту в державі та прикриваючись "щирим" милосердям, останніми роками стало досить поширеним в Україні.

The article has the analysis of the problem of medical quackery, which because of social and economic difficulties in the country and hiding behind "sweetheart" charity, has become widely spread in Ukraine.

Ключові слова: українська народна медицина, цілителство, шарлатанство, афери на здоров'ї, екстрасенси, державне управління.

Key words: Ukrainian traditional medicine, healing, quackery, frauds in health, psychics, state management.

Минуле не минуло, воно увійшло в сучасність
О.І. Герцен

ВСТУП

Українська народна медицина така сама древня, як і людство, що населяло терени нашої держави. Її зародження сягає доісторичних часів і викликане інстинктивними засобами самозбереження народу. А вже первісна людина змушена була надавати собі медичну допомогу при різного роду травмах та захворюваннях. Саме це змусило шукати наших пращурів необхідних засобів у навколишній природі, насамперед — у світі рослин, оскільки протягом тисячоліть первісні люди харчувалися рослинною їжею. А це, в свою чергу, давало їм можливість пізнавати властивості рослин — відрізняти їстівні від неїстівних, отруйних. Так нагромаджувалися певні примітивні відомості про дію тієї чи іншої рослини на організм людини. Поява землеробства, розвиток тваринництва розширюють пізнання людини про рослинний і тваринний світ. Ряд рослин увійшов до арсеналу лікарських на основі спостережень над тваринами, які при нездужанні споживають певний вид рослин. Обробка сировини збагачувала людей знаннями про нові лікувальні властивості засобів рослинного й тваринного походження. При обробці шкіри, наприклад, дізналися про в'язучі властивості дубової та вербової кори.

Аналіз літературних джерел за темою дослідження дає право стверджувати, що первісна, емпірична медицина розвивалася під впливом практики, спостережень над природою, збагачувалася та передавалася із покоління в покоління. Із нагро-

мадженням цього досвіду утворюється певна група людей, для яких лікування стає професією, основним заняттям і способом існування. В Київській Русі такий "професійний" прошарок представлений "волхвами", "відунами", у практиці яких широко використовувалися різні засоби — лікарські рослини, мінерали, тваринні організми. Саме тому одним з невичерпних джерел пізнання зародків медичної допомоги в Україні є вивчення заходів і засобів народної медицини.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сьогодні особливо актуальним і своєчасним є розроблення теоретичних проблем вивчення незаконного заняття народною медициною (цілителством). Ця проблема ще не знайшла наукового обґрунтування і належного висвітлення у працях сучасних правників, однак відомий український дослідник академік Л.А. Пиріг [5, с. 160—182] та окремі журналісти [2] занепокоєні поширенням останнім часом під вивісками "народна медицина" та "цілителство" звичайного шарлатанства, що нерідко призводить до серйозних афер на здоров'ї українців. Через засоби масової інформації (ЗМІ) своє ставлення до цієї проблеми висловлює і церква.

Так, за даними Міністерства охорони здоров'я України, за останні 10 років тільки кількість онкохворих, які померли від рук лжецілителів, становила приблизно 250 тис. осіб. Статистика щодо самих цілителів теж шокує: ліцензію на нетрадиційне

лікування станом на 24 березня 2015 р. мають лише біля 300 осіб, у той час як загальна кількість цілителів в Україні, за різними оцінками, складає від 10 до 12 тисяч! Основними "гачками", за допомогою яких ловлять українців цілителі-шарлатани такі: зцілення чудом (аферисти від медицини стверджують, що піднімають на ноги навіть безнадійно хворих); розчарування в офіційній медицині (зустрічаються випадки, коли лікар не може встановити правильний діагноз або назначає некоректну терапію, яка як мінімум не допомагає. Як тут не розчаруєшся в можливостях традиційної медицини...); хімія — зло (те, що таблетки та уколи — це не дуже корисна хімія, розуміють всі. За це і чіпляються шарлатани, стверджуючи, що їх способи природні, а тому і не мають сторонніх негативних ефектів на відміну від традиційних ліків) [2].

Відомий український вчений і політик Л.А. Пиріг вважає, що масовий попит, зокрема, на екстрасенсів останнім часом зумовлений, по-перше, прагненням чуда, яке "...посилюється відчуттям невпевненості не тільки в завтрашньому, але й в нинішньому дні, в умовах політичної нестабільності та краху економіки. Далі — це неспроможність державної ланки медичної допомоги в умовах економічної скрути реалізувати досягнення сучасної медицини, з одного боку, з другого боку — неспроможність переважної більшості пацієнтів, їх рідних оплатити все необхідне, що може бути доступним для небагатих... Віра в лікаря перетворилася на віру в екстрасенса, який часто за складом характеру і за покликанням, а якщо й ні, то свідомо готовий усе це хворій людині дати. Спрацьовує психотерапевтичний ефект, який базується на біблійній тезі: "Віра твоя спасе тебе". ...ми, лікарі, не повинні бути байдужими до того, що тисячі хворих людей шукають допомоги у непевних осіб... [5, с. 168 — 170].

Як відомо, законодавець України визначив поняття народної медицини (цілительства) як методи оздоровлення, профілактики, діагностики і лікування, що ґрунтуються на досвіді багатьох поколінь людей, усталені в народних традиціях і не потребують державної реєстрації [4].

Право на заняття народною медициною (цілительством) мають особи, які отримали спеціальний дозвіл на заняття народною медициною (цілительством), виданий Міністерством охорони здоров'я (МОЗ) України або уповноваженим ним органом. Законом також визначено заборону проведення цілительства на масову аудиторію, у тому числі з використанням засобів масової інформації. Також законодавством визначено, що до загальнодозволенних видів медичної діяльності не належать: лікування онкологічних хворих; лікування хворих на інфекційні захворювання, у тому числі венеричні та заразні шкірні; СНІД; лікування хворих на наркоманію; лікування психічно хворих, які потребують невідкладної госпіталізації; видавання висновку про психічний стан здоров'я; догляд та лікування ускладнень вагітності; хірургічні втручання, у тому числі аборти; проведення розрахованих на масову аудиторію лікувальних сеансів та інших аналогічних їм заходів із використанням методу гіпнозу та інших методів психічного або біоенергетичного впливу. Реклама, що спростовує норму, закріплену законодавцем у повсякденному житті, нам зустрічається досить часто.

Сьогодні газети буквально переповнені оголошеннями різноманітних цілителів, знахарів, провісників народної медицини, які пропонують хворим свої послуги, обіцяючи зцілення навіть від хвороб, які на сучасному етапі еволюції людства медиками визнані невиліковними.

Скористаюсь ще раз думкою вже неодноразово цитованого вище академіка Л.А. Пирого та твердженням відомого українського історика медицини проф. О.А. Грандо, щоб розібратися в питанні: хто такий "знахар"?

Але перед тим, як процитувати українських науковців, наведемо тлумачення терміна "знахар", яке подано у "Большой медицинской энциклопедии", де сказано: "Знахарство — неза-

конне заняття лікуванням як професією особами, які не мають належно посвідченої медичної освіти".

Тепер слово Л.А. Пирого: "На сьогодні весь наш загал розуміє під ним людину, що береться за лікування, не маючи спеціальної медичної освіти, а ще, як мені здається, людину, яка й до того, якщо не виключно, то переважно, користується діями лікувальної магії, що носить насамперед вербальний (мовно-словесний) характер, а також використовує воду, вогонь, землю, різні мінерали, предмети, числа" [5, с. 180 — 181].

Проф. О.А. Грандо у своїй книзі "Медицина в зеркале истории: О Музее медицины Украинской ССР" (1990) по-іншому трактує аналізований нами термін: "...серед народних цілителів були травники, корінщики, зелейники, костоправи, зубоволоки та інші. Всіх їх впродовж багатьох століть називали знахарями. Слово "знахарь" походить від слова "знати", "той, хто знає", тому не слід у всіх випадках сприймати його негативно. Знахарі впродовж століть полегшували страждання хворих. ...У вітринах цієї зали (зали, яка присвячена розвитку медицини в Київській Русі — авт.) широко представлені засоби народної медицини, якими користувалися в X — XII ст. Тут же невелика, але така, що завжди користується увагою відвідувачів, вітрина з матеріалами археологічних розкопок, які свідчать про древній період розвитку медицини на теренах України..."¹.

У Росії порушувалося питання заборони реклами "магів" та "цілителів", законопроект, що забороняє рекламу окультних послуг і магічного цілительства, розглянутий Державною думою. З відповідною пропозицією виступив Комітет Держдуми з економічної політики і підприємництва. Ініціатива пояснюється тим, що громадяни, довіряючи рекламним обіцянкам магів і чаклунів, часто стають жертвами банального шахрайства [1].

Слід відзначити, що негативна реклама у цій сфері послуг неякісно впливає на формування в суспільстві позитивних тенденцій взаємовідносин між громадянами, владою, різними соціальними інституціями. За останні роки в її розвитку досягнуто певних успіхів, але питання реклами лікарських засобів, медичної техніки, методів профілактики, діагностики, лікування і реабілітації залишається відкритим. Нині досить активно в пресі й на інших носіях присутня реклама актуальної для суспільства інформації. Водночас обсяг нашої соціальної реклами дуже малий, відсутні солідні джерела її фінансування, дуже обмежена проблематика, на яку звертають увагу творці рекламного продукту. Потребує і більш системного опрацювання весь комплекс законодавства про соціальну рекламу. Недостатньо уваги приділяється і науковим дослідженням цього надзвичайно важливого чинника соціального розвитку суспільства і його впливу на мотиваційну поведінку різних груп населення. Але є ще одне джерело інформації, до якого прикута значна частина прогресивного людства, — це Інтернет. Саме тут можна знайти безліч сайтів, адміністратори котрих за символічну плату пропонуютьвилікувати від хвороб різного характеру, надати пораду і навіть запропонують зв'язатися з провідними фахівцями у галузі шляхом мобільного зв'язку, електронної адреси чи онлайн, а також переконують, що з послугами гороскопу і чаклунства результат лікування буде кращим. Хоча законодавець і визначає заборону реклами у проведенні цілительства на масову аудиторію, але ця заборона не поширюється на Інтернет. Виявити порушення дуже легко, але відповідальність нести нікому, адже знайти авторів сайту неможливо.

Найпоширенішими порушеннями на прикладі Інтернету і реклами є порушення п. 11 ст. 21 Закону України "Про рекламу", що встановлює заборону реклами діагностики або лікування, які не ґрунтуються на безпосередньому контакті лікаря з пацієнтом, також рекомендації медичних працівників, науковців, медичних закладів та організацій щодо рекламованих товарів чи послуг, та й взагалі постає питання про їх наявність [3; 4; 6; 7].

Найчастіше адміністратор сайту виступає у ролі і цілителя, і лікаря, і чаклуна.

¹ Грандо О.А. Медицина в зеркале истории: О Музее медицины Украинской ССР. — К.: Здоровья, 1990. — 152 с.

Варто зазначити, що умови та організація роботи цілителя (особи, яка не має спеціальної медичної освіти, але володіє певним обсягом професійних знань та вмінь у галузі народної та нетрадиційної медицини) визначаються Положенням про організацію роботи цілителя, який здійснює медичну діяльність у галузі народної та нетрадиційної медицини, затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я № 36 від 11 лютого 1998 р. У цьому Положенні визначається, що цілитель надає допомогу населенню методами народної та нетрадиційної медицини під контролем лікаря або в умовах лікувального закладу, повинен узгоджувати свої дії щодо надання консультативної та лікувальної допомоги пацієнтам лікарем-спеціалістом, вести облікову документацію, знати принципи медичної етики та деонтології тощо [6]. На жаль, перелічене вище відсутнє в умовах інтернет-спілкування.

Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення визначає суб'єктами правопорушення осіб, що отримали у встановленому порядку спеціальний дозвіл на провадження медичної діяльності у галузі народної і нетрадиційної медицини, та інших осіб. До числа "інших осіб" навряд чи можна віднести адміністраторів сайтів, скоріше тих шарлатанів, котрі розміщують оголошення в газетах та на зупинках міського транспорту.

Як свідчить практика, таких нюансів не знають не лише пересічні громадяни, а й багато представників офіційних органів, які покликані стежити за порядком у цій галузі. Та й підставою для перевірки особи, яка займається цілительством, є скарга від хворих. Якщо ж заявник посилається на інтернет-ресурс, то адреса "цілителя" у цьому випадку буде відсутня, відповідно і перевірка проводитись не буде. Підкреслимо, що до компетенції МОЗ України не належить урегулювання діяльності тих осіб, які не мають передбачених законодавством України кваліфікаційних та дозвільних документів на проведення медичної практики. Діяльність таких осіб регулюється службою податкового нагляду, правоохоронними органами, регіональними управліннями захисту прав споживачів або іншими органами виконавчої влади (залежно від порушень вимог чинного законодавства). Однак з метою запобігання випадкам незаконної медичної практики МОЗ співпрацює з Податковою адміністрацією України, МВС, СБУ, службою прокурорського нагляду, Державним комітетом з питань споживчої політики. Дослідження причин, чому і як "цілители" отримують ліцензії, а головне їх правомірність, залишається поза межами статті, це компетенція інших органів.

Існують випадки, а нині це просто необхідність, яка беззаперечно діє на психіку та свідомість деякої категорії громадян, коли "цілители" розміщують на сторінках сайту, в оголошеннях, газетах неправдиву інформацію про номер ліцензії нібито виданої МОЗ, а також печатку з реквізитами міністерства та підписами. На нашу думку, було б доцільно запровадити можливість надсилання запиту через електронну мережу Інтернет на офіційний сайт МОЗ з метою з'ясування дійсності і відповідності виданої ліцензії та запобігання цього виду правопорушення. Така практика вже використовується на урядовому порталі Міністерства охорони здоров'я України Державною службою лікарських засобів і виробів медичного призначення. Сторінка сайту містить інформацію про Державний реєстр ліцензій та лікарських засобів. Необхідно лише ввести номер свідоцтва або ліцензії, номер наказу, дату та інші реквізити. На жаль, на сторінці сайту "Регуляторна політика та дозвільна діяльність" у розділі "Народна медицина" міститься лише текст Конституції України та накази, що регулюють цей вид діяльності. Особливістю такого методу швидкого отримання інформації є те, що таким реєстром можуть скористатися пересічні громадяни будь-де і будь-коли. І вже потім самостійно зможуть вирішувати, звертатися їм за допомогою в лікуванні чи ні.

Водночас перші кроки до вирішення зазначеного питання відкривають широке поле для науково-теоретичного дослідження цього напрямку. Українці повинні серйозно занепокої-

тись окресленою проблематикою, адже здоров'я нації є найдорожчим скарбом держави. І кожен з нас сам обирає, кому він надає право рятувати своє здоров'я — народній медицині або академічній. Феномен катастрофічного поширення нетрадиційної медицини у розвинених країнах світу розглядається як непояснене явище. Проведений нами аналіз і критика поширених у суспільстві лженаук і пара-нормальних вірувань ставлять законодавця у безвихідне становище. А спроби здійснювати на державному рівні різноманітні проекти в цьому напрямі не дають бажаного результату, хоча певна тенденція у ЗМІ і навіть на законодавчому полі є. На нашу думку, основне завдання законодавця — чітко визначити предмет критерії і завдання справжньої народної медицини, відмежувати останню від сумнівної нетрадиційної практики доморослого "цілительства" з подальшим внесенням їх до КпАП. Без розгляду залишається і питання відповідальності за незаконне цілительство. Таким чином, це питання потребує детального вивчення з боку науковців.

Література:

1. Заборона реклами окультних послуг і магічного цілительства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://skm-rf.runews.phpread-more=1921>
2. Ионьчева Н. Аферы на здоровье украинцев // Вести. — 24 марта. — 2015. — С. 12.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: наук.-практ. комент. / Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний та ін. — К., 2008. — 781 с.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я / Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 4. — С. 19.
5. Пиріг Л. Медицина і українське суспільство. Збірка медико-публіцистичних праць. — К., 1998. — 472 с.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення застосування методів профілактики, діагностики, лікування, реабілітації та лікарських засобів і заняття народною медициною (цілительством): Закон України від 17 травня 2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.Rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=270%2F96-%E2%F0>
7. Про рекламу: Закон України від 11 липня 2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=279%2F94-%E2%F786909>

References:

1. Runews (2015), "Prohibition of occult services and magic healing advertising", available at: <http://skm-rf.runews.phpread-more=1921> (Accessed 22 July 2015).
 2. Ionycheva N., (2015), "Speculations on the health of Ukrainians", Vesti, March 24, p. 12.
 3. Kalyuzhny, R.A. Komzyuk, A.T. and Pogribnyi, O.O. (2008), Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: nauk.-prakt. koment [The Code of Ukraine on Administrative Offences: Scientific-practic. comm.], Kyiv, Ukraine.
 4. Verkhovna Rada of Ukraine (1993), "Fundamentals of the legislation of Ukraine on Health Care", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol.4, pp. 19.
 5. Pyrih, L. (1998), Medytsyna i ukrains'ke suspil'stvo. Zbirka medyko-publiksystychnykh prats' [Medicine and Ukrainian society. Collection of medical and publicistic works], Kyiv, Ukraine.
 6. Verkhovna Rada of Ukraine (2007), Law "On Amendments to the some legislative acts of Ukraine concerning improvement of the application of prevention, diagnosis, curing, rehabilitation methods and medicines and folk medicine activity (healing)", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=270%2F96-%E2%F0> (Accessed 22 July 2015).
 7. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law "On Advertising", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=279%2F94-%E2%F786909> (Accessed 22 July 2015).
- Стаття надійшла до редакції 30.07.2015 р.*